

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

МОТОРИГІНА МАРИНА ГЕННАДІЇВНА

УДК 343.12

**СТОРОНА ЗАХИСТУ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ
У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор

Капліна Оксана Володимирівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального
процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

Яновська Олександра Григорівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри правосуддя;

кандидат юридичних наук, доцент

Янович Юрій Павлович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри правосуддя.

Захист відбудеться «13» квітня 2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «11» березня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), реалізуючи вимоги Конституції України (п. 4 ч. 3 ст. 129), положення Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – КЗПЛ), закріпив, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів передбаченими ним засобами. Отже, законодавець вперше зафіксував поняття сторін як учасників кримінального провадження, які виконують на засаді змагальності функцію обвинувачення або захисту (п. 19 ст. 3 КПК України), надав їм рівні права на збирання, подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених законом (ч. 2 ст. 22 КПК України).

Найбільш повно змагальність проявляється у судовому провадженні в першій інстанції, під час якого суд, дотримуючись об'єктивності і неупередженості, створює необхідні умови для реалізації сторонами їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Саме участь сторін має важливе значення для забезпечення змагальності судового розгляду, сприяє ухваленню законного та обґрунтованого рішення суду, є передумовою виконання завдань кримінального провадження.

КПК України суттєво розширив права учасників кримінального провадження, які представляють сторону захисту, перш за все, за рахунок збільшення їх процесуальних можливостей щодо участі в доказуванні, вдосконалення процесуального статусу зазначених осіб; передбачив, що захисником у кримінальному провадженні може бути лише адвокат; закріпив можливість отримання підозрюваним, обвинуваченим безоплатної правової допомоги тощо. Однак трирічна практика застосування КПК України дозволила виявити прогалини в нормативному регулюванні кримінальних процесуальних відносин, логіко-структурні дефекти побудови правового змісту його норм, які не можуть бути усунені доктринальним тлумаченням: деякі із запроваджених новел неоднаково трактуються представниками сторони обвинувачення та захисту, що не забезпечує дійсних змагальності та рівності у збиранні та поданні до суду доказів, веде до обвинувального ухилу, порушує права та законні інтереси обвинуваченого. Окреслені та інші проблеми підтверджують актуальність дослідження комплексу питань, пов'язаних із виконанням стороною захисту однойменної функції у судовому провадженні у першій інстанції.

В юридичній літературі дореволюційного періоду (до 1917 р.) проблеми реалізації стороною захисту своїх прав розроблялися Л. Є. Владимировим, В. П. Даневським, О. Ф. Кістяківським, А. Ф. Коні, В. К. Случевським, М. М. Розіним, Д. Г. Тальбергом, І. Я. Фойницьким.

За радянських часів вагомий внесок у розвиток вчення про функцію захисту та процесуальне положення представників сторони захисту зробили В. П. Бож'єв, О. Д. Бойков, В. М. Корнуков,

П. А. Лупинська, Т. М. Добровольська, П. С. Елькінд, О. М. Ларін, Ю. Ф. Лубшев, Є. Г. Мартинчик, Я. О. Мотовіловкер, І. Л. Петрухін, І. Д. Перлов, М. М. Полянський, В. М. Савицький, Ю. І. Стецовський, М. С. Строгович, Ф. Н. Фаткуллін, А. Л. Ципкін та ін.

Зазначені питання були предметом дослідження відомих вітчизняних вчених: С. А. Альперта, Т. В. Варфоломеєвої, В. Г. Гончаренка, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, Я. П. Зейкана, В. С. Зеленецького, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, М. М. Міхеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, А. Л. Рівліна, О. Д. Святоцького, Л. Д. Удалової, М. О. Чельцова, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін.

Слід також наголосити, що будь-який вчений, вивчаючи проблеми побудови змагального типу кримінального процесу, засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості, процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, захисника, так чи інакше торкається реалізації стороною захисту виконуваної нею функції. У цьому контексті треба додати, що науковці відносять питання здійснення захисту у кримінальному процесі до «вічних» тем для наукових досліджень.

У той же час необхідно зазначити, що більшість наукових праць написана під час дії КПК 1960 р. Отже, у них не могли бути враховані ті зміни, що запроваджені новим кримінальним процесуальним законодавством, відбулися в доктринальних підходах до розуміння ключових понять та інститутів вітчизняного кримінального процесу, сучасні реформаційні процеси, положення схваленої Указом Президента України Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. З огляду на сказане можемо констатувати, що нині існує необхідність у проведенні комплексного наукового дослідження, виробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства у частині правового регулювання процесуального положення учасників кримінального провадження з боку захисту під час судового провадження у першій інстанції, що, у свою чергу, зумовлює актуальність представленої дисертаційної роботи, її наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та є складовою цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертації затверджена вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого 23.12.2011 р. (протокол № 4) та уточнена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 27.03.2015 р. (протокол № 7).

Мета й задачі дослідження. Метою роботи є отримання нових результатів у вигляді наукових висновків щодо вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із участю сторони захисту в судовому провадженні в першій інстанції.

Для досягнення зазначеної мети ставилися такі основні задачі:

- розкрити генезис наукових уявлень і законодавчого закріплення поняття «сторона кримінального провадження»;
- спираючись на нові підходи законодавця до побудови кримінального процесу змагального типу, здійснити класифікацію учасників кримінального провадження;
- розробити авторське визначення поняття «сторона захисту в кримінальному провадженні», виокремити її ознаки, надати функціональну характеристику;
- на підставі проведеного аналізу міжнародно-правових актів та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) виокремити міжнародно-правові стандарти, які покликані сприяти реалізації права на захист у кримінальному провадженні та забезпеченню його ефективності;
- проаналізувати механізми виконання стороною захисту функції захисту в судовому провадженні в першій інстанції;
- враховуючи результати проведеного дослідження, узагальнення правозастосовної практики, практики ЄСПЛ, сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання участі сторони захисту в судовому провадженні в першій інстанції.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають під час виконання функції захисту в судовому провадженні в першій інстанції.

Предметом дослідження є сторона захисту в судовому провадженні в першій інстанції.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становить сукупність методів і прийомів пізнання, що застосовуються в сучасній правовій науці. З урахуванням специфіки цілей, задач, об'єкта та предмета дисертації для повного розкриття змісту її теми використовувалися загальний діалектичний метод пізнання об'єктивного світу, а також спеціальні методи (історико-правовий, порівняльно-правовий, статистичний, системно-структурний, моделювання, узагальнення тощо). Вказані методи застосовувалися в комплексі, що забезпечило досягнення всебічності, повноти й об'єктивності проведеного дослідження, обґрунтованості й узгодженості сформульованих у дисертації висновків.

Історико-правовий метод дозволив вивчити витоки та розвиток наукових думок щодо поняття та ознак сторони та сторони захисту у кримінальному провадженні. Порівняльно-правовий дав можливість провести аналіз кримінального процесуального законодавства України та зарубіжних країн, цивільного процесуального законодавства, виявити спільні та відмінні положення, що стосуються визначення поняття «сторона кримінального провадження», реалізації стороною захисту своїх прав у судовому провадженні. Статистичний став у нагоді у процесі узагальнення правозастосовної практики. Системно-структурний метод покладено в основу поділу міжнародно-правових стандартів, дотримання яких забезпечує обвинуваченого ефективним захистом у кримінальному провадженні. Методи моделювання та узагальнення використано при опрацюванні науково-теоретичних моделей змін до кримінального

процесуального законодавства України з метою вдосконалення процесуального статусу учасників з боку захисту.

Нормативно-правове підґрунтя дисертації складають: Конституція України; рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ); міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (далі – ВР України); рішення ЄСПЛ; КПК України; закони й підзаконні акти України; практика Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ; кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн (Азербайджанської Республіки, Грузії, Киргизької Республіки, Німеччини, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Франції), КПК 1960 р.

Теоретичною основою роботи стали наукові праці та дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі загальної теорії держави і права, конституційного, міжнародного, цивільного процесуального, кримінального та кримінального процесуального права.

Емпіричну базу наукового дослідження становлять звіти ЄСПЛ щодо порушення ст. 6 КЗПЛ за період 2009-2014 рр.; 74 рішення ЄСПЛ; моніторингові звіти реалізації КПК України, представлені Центром політико-правових реформ; аналіз функціонування системи безоплатної правової допомоги, проведений Українською фундацією правової допомоги та Українською Гельсінською спілкою з прав людини за період 2012-2014 рр.; результати здійсненого автором узагальнення практики ухвалення судами України виправдувальних та обвинувальних вироків (серед них і вироків, ухвалені на підставі угод), практики закриття кримінальних проваджень судами, у тому числі зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, під час якого вивчено понад 200 таких судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень; дані, отримані під час анкетування 88 адвокатів. Став у нагоді також досвід, набутий під час особистої присутності здобувачки в залі судового засідання під час 35 судових розглядів у першій інстанції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці після прийняття КПК України з урахуванням положень Конституції та законів України, законодавства зарубіжних країн, правозастосовної практики, прецедентної практики ЄСПЛ комплексно досліджено кримінальну процесуальну діяльність учасників кримінального провадження з боку захисту при реалізації ними їх процесуальної функції, забезпеченні їх прав і виконанні обов'язків у судовому провадженні в першій інстанції. До найважливіших положень, що містять наукову новизну, слід віднести наступні:

вперше:

– зроблено висновок про відсутність детальності та комплексності в унормуванні процесуальної діяльності сторони захисту на відміну від нормативної регламентації діяльності сторони обвинувачення, що є головним негативним чинником, зумовлюючим неможливість здійснення повноцінного захисту, у тому числі й під час судового провадження в першій інстанції;

– наведені авторські визначення понять «міжнародно-правовий стандарт кримінальної процесуальної діяльності», «сторони кримінального провадження», «сторона захисту» та встановлено характерні ознаки останніх. Зокрема, під стороною захисту пропонується розуміти передбачених КПК України учасників кримінального провадження, діяльність яких об'єднана спільною метою та функціональною спрямованістю на спростування підозри та обвинувачення, встановлення невинуватості або меншої винуватості підозрюваного, обвинуваченого, обставин, що пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставами для закриття кримінального провадження, звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання;

– на основі узагальнення правозастосовної практики, прецедентної практики ЄСПЛ сформульовано пропозицію, що право особи на вільний вибір захисника, закріплене ст. 6 КЗПЛ, повинно поширюватися також на випадки надання обвинуваченому безоплатної правової допомоги та запропоновано механізм його реалізації;

– наголошено на необхідності усунення логіко-структурних дефектів побудови норм права, які врегульовують етап закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, під час якого підозрюваний набуває статус обвинуваченого, та запропоновано проект редакції параграфу 3 глави 24 КПК України;

– обґрунтовано доцільність віднесення юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до учасників кримінального провадження з боку захисту. Захист інтересів цієї особи повинен реалізовуватися через представника, яким не може бути керівник чи інша уповноважена особа, яким повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 96³ Кримінального кодексу України (далі – КК України);

– акцентовано увагу на наявності корупційних ризиків, які виникають при укладенні угод на стадії досудового розслідування та направленні їх з обвинувальним актом до суду при застосуванні ч. 1 ст. 474 КПК України, та запропоновано шляхи їх усунення;

– доведена необхідність передбачення у КПК України можливості зупинення судового провадження у випадках: 1) прийняття ВР України закону України, яким скасовується кримінальна відповідальність за певні кримінальні правопорушення, – до набрання чинності цим Законом; 2) смерті обвинуваченого – на строк, необхідний для з'ясування позиції його родичів щодо продовження судового провадження з метою реабілітації померлого;

– запропоновано задля забезпечення прав і законних інтересів обвинуваченого, якого було видалено із зали судового засідання ухвалою суду тимчасово або на весь час судового розгляду, за клопотанням сторони захисту надати (за наявності технічної можливості) такому обвинуваченому право спостерігати за ходом судового провадження у режимі відеотрансляції;

удосконалено:

– класифікацію учасників кримінального провадження, спираючись на перевірений багаторічною

практикою критерій їх поділу залежно від виконуваних ними процесуальних функцій та враховуючи зміни в законодавстві;

– напрацювання стосовно ролі держави в забезпеченні реалізації права особи на захист, оскільки саме по собі призначення захисника не забезпечує надання ефективної правової допомоги;

– теоретичні положення щодо систематизації міжнародно-правових стандартів, які розроблені із метою сприяння реалізації права на захист у кримінальному провадженні та забезпечення його ефективності;

набули подальшого розвитку:

– аргументи вчених стосовно можливості використання у кримінальному процесуальному законодавстві терміна «сторони», який багатьма вченими розглядався як суто цивільний процесуальний;

– положення щодо співвідношення понять «міжнародно-правовий стандарт», «стандарти Ради Європи (далі – РЄ)», «загальновизнані міжнародні норми та принципи», «загальновизнані норми та принципи міжнародного права», «імперативні норми міжнародного права», «загальновизнані норми міжнародних договорів», «універсальні норми міжнародного права», «загальні принципи міжнародного права», «норми, принципи і прецеденти міжнародного права»;

– теза про те, що цивільний відповідач не може бути віднесений до сторони захисту, оскільки функція захисту та функція захисту від пред'явленого цивільного позову мають різну правову природу; участь цивільного відповідача у кримінальному провадженні зумовлюється не виникаючою функцією обвинувачення, а шкодою, заподіяною внаслідок вчинення кримінального правопорушення, та пред'явленим цивільним позовом;

– доводи на підтримку висловленої у кримінальній процесуальній літературі точки зору, згідно з якою в КПК України має бути передбачена можливість оскарження ухвали суду про відмову в задоволенні заяви про відвід; повторного звернення з угодою в одному кримінальному провадженні; подачі стороною захисту до суду письмового заперечення на обвинувачення, яке повинно оголошуватися після проголошення обвинувального акта;

– позиція законодавця та науковців, згідно з якою реалізація конституційної функції захисту, а також характер діяльності захисника зумовлюють необхідність допуску до участі у кримінальному провадженні як захисників лише висококваліфікованих фахівців, якими є адвокати, оскільки рівноправність сторін має проявлятися не тільки в їх процесуальному статусі, а й у професійному рівні та відповідальності. При цьому розвивається думка про необхідність перегляду КСУ правової позиції, відповідно до якої до участі у кримінальному провадженні можуть допускатися «інші фахівці в галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та положення, розроблені авторкою, можуть бути використані: (а) у науково-дослідницькій сфері – для подальшого наукового вивчення процесуального статусу сторони захисту у кримінальному провадженні; (б) у

законотворчій діяльності – у процесі розробки законів України про внесення змін та доповнень до КПК України (лист Комітету ВР України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-18/12-3167 від 02.12.2015 р. про врахування результатів дослідження у законодавчій роботі Комітету); (в) у навчально-методичному процесі – при викладанні курсу «Кримінальний процес», інших навчальних дисциплін, підготовці навчальної, навчально-методичної та наукової літератури; (г) у правозастосовній діяльності – для удосконалення практики застосування законодавства, що регламентує участь сторони захисту в судовому провадженні в першій інстанції; (д) у правовиховній діяльності – для підвищення рівня правової культури населення та правознавців, а також практичних працівників.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорювалася на засіданнях кафедри, схвалена її науковцями та рекомендована до захисту. Основні положення, висновки та пропозиції доповідалися та були предметом обговорення на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і здобувачів «Юридична осінь 2011 року» (м. Харків, 9 листопада 2011 р.), «Юридична осінь 2014 року» (м. Харків, 14 листопада 2014 р.); науково-практичній інтернет-конференції ад'юнктів, аспірантів і здобувачів «Актуальні проблеми в діяльності правоохоронних органів» (м. Луганськ, 28 вересня 2012 р.), «круглому столі» за темою «Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень» (м. Харків, 10 квітня 2013 р.), Міжнародних науково-практичних конференціях: «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 19-20 грудня 2014 р.), «Особливості адаптації законодавства Молдови та України до законодавства Європейського Союзу» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 27-28 березня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування» (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 13 наукових публікаціях, з яких п'ять наукових статей, які надруковані в журналах, включених до переліку наукових фахових видань України, одна стаття – у науковому періодичному виданні іноземної держави, та тези семи доповідей на науково-практичних конференціях, у тому числі і міжнародних.

Структура дисертації визначається метою, задачами та предметом дослідження і складається із вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (442 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з яких основний текст – 190 сторінок; список використаних джерел охоплює 50 сторінок; додатки – 32 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, зв'язок з науковими програмами, визначаються мета, задачі, об'єкт і предмет дослідження, його методологічне й теоретичне підґрунтя,

формулюється наукова новизна роботи, з'ясовується практичне значення одержаних результатів, указується ступінь їх апробації.

Розділ 1. «Сторона захисту у кримінальному провадженні: поняття та функціональна характеристика» складається із 2-х підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Поняття сторони захисту в кримінальному провадженні» проведене дослідження становлення та розвитку наукових підходів і законодавчого закріплення поняття «сторона кримінального провадження», за результатами якого сформульовано визначення цього поняття. З урахуванням цілей дисертації проаналізовано існуючі в науці класифікації учасників кримінального провадження та запропоновано авторський варіант, спираючись на перевірений багаторічною практикою критерій їх поділу залежно від виконуваних ними процесуальних функцій та враховуючи зміни в законодавстві. На підставі вивчення поняття «захист», а також ознак, які характерні для сторони кримінального провадження, сформульовано поняття «сторона захисту» та виокремлено її ознаки.

У підрозділі 1.2. «Учасники кримінального провадження з боку захисту» аналізується законодавча вимога щодо можливості бути захисником у кримінальному провадженні лише адвокату, на підставі чого робиться висновок, що реалізація конституційної функції захисту, характер діяльності захисника обумовлюють необхідність допуску до кримінального провадження тільки висококваліфікованого фахівця, який має глибокі професійні знання та навички практичної роботи, а також дотримується правил професійної етики.

Підтримується позиція законодавця щодо неможливості віднесення цивільного відповідача до сторони захисту та наводиться додаткова аргументація з урахуванням розроблених дисертанткою характерних ознак сторони захисту кримінального провадження. Зокрема, авторка зазначає, що неможна ототожнювати функцію захисту та функцію захисту від пред'явленого цивільного позову. Зазначені функції мають різну правову природу. Участь цивільного відповідача у кримінальному провадженні зумовлюється не виникаючою функцією обвинувачення, а шкодою, яка заподіяна вчиненим кримінальним правопорушенням, та пред'явленим цивільним позовом. Правове положення цивільного відповідача не відповідає всім ознакам сторони захисту.

Вказується на те, що юридична особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, повинна бути віднесена законодавцем до сторони захисту з огляду на те, що відповідає всім ознакам останньої. Захист інтересів цієї особи має здійснюватися не нею безпосередньо, а через представника, що слід відобразити в КПК України.

У контексті набуття особою статусу обвинуваченого проаналізовано чинне законодавство і зроблено висновок про його недосконалість, а також наявність логіко-структурних дефектів у побудові та правовому змісті параграфу 3 глави 24 КПК України, норми якого не відповідають міжнародно-правовим стандартам, сформульованим ЄСПЛ щодо їх правової визначеності.

Враховуючи важливість роз'яснення процесуальних прав у механізмі їх реалізації, наголошується

на тому, що набуття підозрюваним процесуального статусу обвинуваченого (підсудного) повинно супроводжуватися роз'ясненням прав, яких набуває особа, вказівкою про зміну його процесуального статусу. Навіть якщо права, передбачені ст. 42 КПК України, були не тільки роз'яснені підозрюваному, а й, як того вимагає закон, вручені у вигляді пам'ятки, набуття особою нового процесуального статусу вимагає нового повідомлення про права та їх роз'яснення із врученням пам'ятки, в якій серед інших прав слід зазначити телефони центру з надання безоплатної правової допомоги.

Розділ 2. «Міжнародно-правові стандарти ефективного захисту» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Поняття міжнародно-правових стандартів та їх значення для правозастосовної діяльності» дисертанткою відзначається, що незважаючи на постійне використання в юридичному спілкуванні та правовій літературі таких термінів, як «міжнародно-правовий стандарт», «стандарти РЄ», «загальновизнані міжнародні норми та принципи», «загальновизнані норми та принципи міжнародного права», «імперативні норми міжнародного права», «загальновизнані норми міжнародних договорів», «універсальні норми міжнародного права», «загальні принципи міжнародного права», «норми, принципи і прецеденти міжнародного права» тощо, серед вчених відсутня єдність у їх розумінні, відмічаються методологічні складнощі при їх визначенні. У зв'язку з окресленим з'ясовуються зміст і співвідношення наведених понять.

У результаті проведеного анкетування адвокатів встановлено, що майже 85 % опитаних ототожнюють міжнародно-правові стандарти у галузі кримінального судочинства і загальновизнані принципи міжнародного права, що зумовило необхідність вироблення власної дефініції «міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності» і виокремлення їх характерних ознак.

У підрозділі 2.2. «Міжнародно-правові стандарти, що спрямовані на сприяння реалізації права на захист у кримінальному провадженні та забезпечення його ефективності» на основі аналізу міжнародно-правових документів, узагальнення практики ЄСПЛ запропоновано поділити міжнародно-правові стандарти, що сформувалися задля сприяння реалізації права на захист, на наступні групи: 1) стандарти, які покликані забезпечити ефективність здійснення захисту безпосередньо самим обвинуваченим; 2) стандарти, які допомагають здійсненню ефективного захисту захисником; 3) стандарти, які розроблені для ефективного захисту, який здійснюється стороною захисту (коли захист здійснюється спільно обвинуваченим та захисником); 4) стандарти, що містять вимоги до держави або її органів та покладають на них обов'язки забезпечити можливість здійснення ефективного захисту.

Зазначені групи стандартів авторка пропонує поділяти на певні складові. До першої групи стандартів, дотримання яких сприяє ефективності здійснення захисту безпосередньо самим обвинуваченим, належать: 1) своєчасність та оперативність поінформованості зрозумілою мовою про: надані законом права, причини арешту; право зберігати мовчання (не давати показання щодо себе); користуватися правовою допомогою захисника, у тому числі й безоплатно; право на вільний вибір захисника; на добровільну, свідому, розумну відмову від правової допомоги захисника; обсяг (характер)

обвинувачення; сукупність доказів, на яких ґрунтується обвинувачення; право на перекладача (якщо потрібно – його заміну) та письмовий переклад мовою, якою обвинувачений володіє, принаймні документів, під якими він ставить свій підпис; 2) участь у судовому розгляді, у тому числі особиста присутність обвинуваченого у залі судового засідання, або участь у режимі відеоконференції, що дозволить реалізувати весь комплекс наданих прав, зокрема, й права на отримання вмотивованого рішення, права на оскарження, права на допит свідків захисту та обвинувачення.

До другої групи стандартів, слідування яким сприяє здійсненню ефективного захисту захисником, дисертантка відносить принаймні наступні: 1) належна кваліфікація адвоката; 2) обов'язок захисника провадити доказову діяльність (активний захист); 3) добросовісність виконання адвокатом своїх обов'язків; 4) розумна незалежність адвоката від держави; 5) обов'язкова присутність захисника на слуханнях (у залі судового засідання); 6) дотримання захисником передбачених законом процесуальних строків у кримінальному провадженні та оскарження порушення встановлених строків іншими учасниками; 7) особиста перевірка захисником добровільності відмови від призначеного захисника, а також роз'яснення обвинуваченому його прав і можливих наслідків відмови від захисника.

Третю групу стандартів, які повинні забезпечувати ефективний захист стороною захисту, складають: 1) прискорення моменту доступу обвинуваченого до захисника; 2) безперешкодність та конфіденційність спілкування обвинуваченого із захисником; 3) достатність часу та можливостей для підготовки захисту; 4) збирання доказів, які спростовують обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність (у тому числі й можливість виклику та допиту свідків і експертів у суді).

У четвертій групі стандартів, що містять вимоги до держави (або її органів), пропонується виокремлювати: 1) обов'язок держави забезпечити реальний (не ілюзорний чи формальний) захист підозрюваного, обвинуваченого, оскільки саме по собі призначення захисника не забезпечує надання ефективної правової допомоги. Враховуючи незалежний характер адвокатури, держава може втручатися в діяльність захисника лише з метою забезпечення розумного балансу між інтересами правосуддя та інтересами конкретного обвинуваченого; 2) обов'язок надати стороні захисту час та можливості для здійснення ефективного захисту.

Розрізняючи такі групи стандартів, дисертантка підкреслює, що вони не існують окремо одна від одної, а лише в сукупності здатні забезпечити ефективний захист.

Узагальнення прецедентної практики ЄСПЛ дозволило здобувачці констатувати, що в цілому більшість міжнародно-правових стандартів ефективного захисту вже імплементована в норми вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Разом із тим ще є резерви для вдосконалення, оскільки існують стандарти, що не знайшли свого закріплення в КПК України.

Розділ 3. «Реалізація стороною захисту функції захисту у судовому провадженні у першій інстанції» складається із 2-х підрозділів.

Підрозділ 3.1. «Сторона захисту у підготовчому провадженні» присвячено дослідженню

проблемних питань правового регулювання участі сторони захисту в підготовчому провадженні.

Доводиться необхідність доповнення п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України абзацом наступного змісту: «Якщо під час розгляду у підготовчому судовому засіданні угоди про примирення між обвинуваченим та потерпілим будуть встановлені підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені статтею 46 КК України, суд за клопотанням сторін відмовляє у затвердженні угоди, розглядає надане клопотання і постановляє ухвалу про звільнення особи від кримінальної відповідальності».

Пропонується виключити з кола підстав, передбачених п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України, оскільки підстава, закріплена цим пунктом (стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу), може застосовуватися лише на стадії досудового розслідування, бо у випадку відмови надання згоди держави, яка видала особу, на притягнення її до кримінальної відповідальності неможливим стає складання щодо такої особи обвинувального акта і направлення його до суду.

У підрозділі 3.2. «Сторона захисту під час судового розгляду у першій інстанції» увагу приділено з'ясуванню проблем застосування норм кримінального процесуального права, пов'язаних із участю сторони захисту у судовому розгляді в першій інстанції.

Під час проведеного анкетування більшість опитаних адвокатів зазначає: а) суди вирішують питання про проведення скороченого судового розгляду лише у випадках визнання обвинуваченим своєї вини (92,05 % респондентів); б) у разі невизнання вини обвинуваченим прокурори наполягають на проведенні судового розгляду у повному обсязі, незважаючи навіть на те, що захист і потерпілий не оспороюють окремі обставини, які були встановлені в ході досудового розслідування (57,95 % адвокатів). Таким чином, по суті, нівелюється сама ідея скороченого судового розгляду, яка впливає із засади розумних строків. На підставі наведеного пропонується положення ч. 3 ст. 349 КПК України скорегувати таким чином: «Суд, незалежно від визнання чи заперечення обвинуваченим вини у вчиненні кримінального правопорушення, має право, якщо проти цього не заперечують сторона захисту і потерпілий, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ними не оспороюються».

Підкреслюється, що задля забезпечення змагальності та процесуальної рівноправності сторін під час судового розгляду в першій інстанції доцільно наділити сторону захисту правом надання суду обґрунтованого доказами письмового заперечення на пред'явлене обвинувачення, яке має оголошуватися після обвинувального акта. Така можливість повинна бути правом, а не обов'язком сторони захисту.

Із метою забезпечення прав і законних інтересів обвинуваченого, якого було видалено із зали судового засідання ухвалою суду тимчасово або на весь час судового розгляду, пропонується за клопотанням сторони захисту надати йому можливість спостерігати за ходом судового провадження у режимі відеотрансляції.

Обґрунтовується необхідність закріплення у КПК України можливості зупинення судового провадження у випадках: 1) прийняття ВР України закону України, яким скасовується кримінальна відповідальність за певні кримінальні правопорушення, – до набрання чинності цим Законом; 2) смерті обвинуваченого – на строк, необхідний для з'ясування позиції його родичів щодо продовження судового провадження з метою реабілітації померлого.

Дисертанткою відстоюється позиція щодо доцільності надання права потерпілому, цивільному позивачу та цивільному відповідачу ставити питання обвинуваченому та свідкам лише про ті епізоди злочинної діяльності обвинуваченого (обвинувачених), які безпосередньо стосуються інтересів вищевказаних учасників.

Зазначається також, що, незважаючи на наявність у обвинуваченого права користуватися нотатками в судовому засіданні з метою недопущення стороннього впливу на нього, необхідно закріпити його право користуватися нотатками при наданні показань лише у випадках, пов'язаних із будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті.

Акцентується увага на тому, що ненадання обвинуваченому останнього слова незалежно від того, скористався він правом на виступ у судових дебатах, чи ні, у будь-якому випадку є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, оскільки це перешкоджає суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення (ч. 1 ст. 412 КПК України). З огляду на це, на думку авторки, неприпустимим є видалення обвинуваченого при порушенні порядку із зали судового засідання в порядку ч. 1 ст. 330 КПК України, оскільки таким чином він позбавляється права виступу в судових дебатах та права на останнє слово. Враховуючи наведене, необхідно закріпити у КПК України положення, згідно з яким передбачити право обвинуваченого повернутися до зали судового засідання до початку судових дебатів; у разі його видалення під час судових дебатів закріпити його право повернутися до зали судового засідання для промови останнього слова.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягало в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із участю сторони захисту в судовому провадженні в першій інстанції. Проведене наукове дослідження дає можливість сформулювати низку висновків та пропозицій:

1. Термін «сторона» отримав своє законодавче закріплення та роз'яснення лише у новому КПК України, хоча в науці кримінального процесу вчені оперували поняттям «сторони» ще за часів судово-правової реформи 1864 р. За радянських часів термін «сторона» найчастіше пов'язувався з цивільним процесуальним правом, в якому сторони розглядалися як суб'єкти спірних матеріально-правових відносин. У кримінальній процесуальній літературі висловлювалася точка зору, що задля того, щоб

уникнути зайвих непорозумінь через вживання неясної термінології, слід відмовитися від терміна «сторони», який доречний тільки в цивільному процесі.

2. Побудова кримінального провадження на основі змагальності та рівноправності сторін (п. 2, 4 ч. 2 ст. 129 Конституції України, ст. 10, 22 КПК України) є однією з найважливіших гарантій справедливого правосуддя, надійного захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина у кримінальному процесі. Саме наявність сторін сприяє всебічному, повному, неупередженому дослідженню обставин кримінального провадження судом, ухваленню законного та обґрунтованого процесуального рішення, вирішенню завдань кримінального провадження.

3. В основу класифікації учасників кримінального провадження, на переконання авторки, доцільно покласти перевірений багаторічною практикою критерій поділу їх залежно від виконуваних ними процесуальних функцій з урахуванням нових підходів законодавця на наступні групи: 1) сторони: з боку обвинувачення (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, потерпілий, його представник і законний представник); з боку захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їх захисники та законні представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження); 2) учасники, які відстоюють у кримінальному провадженні свої майнові інтереси (цивільний позивач та його представник, цивільний відповідач та його представник); 3) учасники, які виконують допоміжну функцію (заявник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, поняті, поручителі, заставадавець, особи, разом з якими особа підлягає впізнанню, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо).

4. Незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень, присвячених діяльності сторони захисту, слід констатувати: (а) відсутність детальності та комплексності в унормуванні процесуальної діяльності сторони захисту на відміну від нормативної регламентації діяльності сторони обвинувачення (процесуальне положення сторони захисту визначається лише в загальному вигляді шляхом надання певних можливостей для здійснення своєї функції), що є головним негативним чинником, який зумовлює неможливість здійснення повноцінного захисту, у тому числі й під час судового провадження у першій інстанції; (б) різні підходи до тлумачення норм кримінального процесуального законодавства судом та сторонами; (в) складності в узагальненні правозастосовної практики захисників, які в умовах наявності прогалін і колізійності законодавства повинні самостійно відшукувати шлях їх переборення та подолання з метою повноцінної реалізації своїх прав та процесуальних можливостей.

На відміну від узагальнення правозастосовної практики сторони обвинувачення, дослідження діяльності сторони захисту здійснюється від окремого до загального, оскільки кожен обвинувачений і його захисник будують лінію захисту відповідно до власних тактичних міркувань: в однотипних ситуаціях у різних кримінальних провадженнях вони можуть обирати однакову тактику, проте отримувати різні процесуальні результати.

5. Під стороною захисту пропонується розуміти передбачених КПК України учасників кримінального провадження, діяльність яких об'єднана спільною метою та функціональною спрямованістю на спростування підозри та обвинувачення, встановлення невинуватості або меншої винуватості підозрюваного, обвинуваченого, обставин, що пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставами для закриття кримінального провадження, звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання.

Основними ознаками сторони захисту є: 1) нормативне закріплення її суб'єктного складу; 2) здійснення всіма суб'єктами єдиної процесуальної функції захисту; 3) набуття процесуального статусу після повідомлення особі про підозру (за винятком випадків, передбачених КПК України) або залучення до участі у кримінальному провадженні; 4) наявність кореляційного зв'язку із функцією обвинувачення; 5) використання наданих законом прав відповідно до процесуального статусу на власний розсуд; 6) наявність особистого інтересу у кримінальному провадженні; 7) рівність процесуальних прав зі стороною обвинувачення під час судового провадження; 8) юридична заінтересованість у результатах кримінального провадження, що для підозрюваного та обвинуваченого має особистий характер; 9) наявність матеріально-правових та процесуальних наслідків набрання законної сили підсумкового процесуального рішення по справі, які представники захисту несуть особисто.

6. Аналіз міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВР України, узагальнення практики ЄСПЛ дозволили поділити міжнародно-правові стандарти, розроблені для сприяння реалізації права на захист у кримінальному провадженні та забезпечення його ефективності, на наступні групи: 1) стандарти, які покликані сприяти ефективності здійснення захисту безпосередньо самим обвинуваченим; 2) стандарти, які допомагають здійсненню ефективного захисту захисником; 3) стандарти, прийняття яких сприяє ефективному захисту, який здійснюється стороною захисту (коли захист здійснюється спільно обвинуваченим та захисником); 4) стандарти, що містять вимоги до держави або її органів та покладають на них обов'язки забезпечити можливість здійснення ефективного захисту.

Кожна із зазначених груп має систему складових та не існує окремо одна від одної. Лише у сукупності вони здатні забезпечити ефективний захист.

7. На підставі узагальнення прецедентної практики ЄСПЛ зроблено висновок, що в цілому більшість міжнародно-правових стандартів ефективного захисту вже імплементована в норми чинного кримінального процесуального законодавства. Разом із тим ще є резерви для вдосконалення, оскільки існують стандарти, що не знайшли свого закріплення в КПК України: вручення обвинуваченому у перекладі його рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, принаймні тих процесуальних документів, під якими він ставить свій підпис; надання можливості вільного вибору захисника, у тому числі у випадках його залучення за призначенням; покладення на державу відповідальності за забезпечення реального (не ілюзорного) захисту підозрюваного, обвинуваченого, оскільки саме по собі

його призначення не забезпечує надання ефективної правової допомоги.

8. Виходячи з функціональної спрямованості діяльності та відповідності процесуального статусу запропонованим ознакам сторони захисту, можна зробити висновок, що юридична особа, щодо якої здійснюється провадження, повинна бути віднесена до сторони захисту. Захист її інтересів має здійснювати представник, яким, на наш погляд, не може бути керівник чи інша уповноважена особа, яким повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 96³ КК України.

9. Відсутність правової визначеності в нормативному регулюванні ч. 1 ст. 474 КПК України, яка надає прокурору дискреційне право відкласти направлення обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до суду, не тільки відстрочує можливість затвердження угоди судом, а й породжує корупційні ризики. У зв'язку із цим запропоновано доповнити КПК України положенням, відповідно до якого у зазначених випадках прокурор повинен виносити мотивовану постанову, копія якої має вручатися стороні захисту та потерпілому з наданням права оскарження цієї постанови до слідчого судді.

10. Із метою усунення можливості проведення прихованого «додаткового розслідування» після повернення обвинувального акта прокурору пропонуємо доповнити ст. 314 КПК України нормою наступного змісту: «Проведення будь-яких процесуальних дій, крім тих, що зазначені в ухвалі суду про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, не допускається».

11. Обґрунтовано необхідність усунення законодавчим шляхом виявленої під час проведеного дослідження прогалини у законодавчій регламентації інституту зміни обвинувачення в суді. Зокрема, до існуючої підстави, передбаченої ч. 1 ст. 338 КПК України (встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа), слід додати й набрання чинності законом України, яким змінена кримінально-правова кваліфікація діяння, якщо вона не пов'язана з його декриміналізацією.

12. Доведено, що необґрунтованою є позиція законодавця, сформульована у ч. 6 ст. 352 КПК України, відповідно до якої обвинувачений має право допитувати свідка лише у випадках, якщо він взяв захист на себе. Вбачається, що обвинувачений повинен бути наділений таким правом незалежно від того, чи захищається він від обвинувачення самостійно, чи користується послугами адвоката.

13. Із метою вдосконалення чинного КПК України запропоновано внести зміни та доповнення до: ч. 1 ст. 34 щодо поширення правила про передачу справи до іншого суду, який найбільш територіально наближений до суду, що не може здійснювати правосуддя; ч. 3 ст. 349 стосовно визначення обсягу і порядку дослідження доказів під час судового провадження у першій інстанції; ст. 351 щодо можливості зняття за протестом сторони питання обвинуваченому, а також стосовно надання потерпілому, цивільному позивачу та цивільному відповідачу права ставити питання обвинуваченому та свідкам лише по тих епізодах злочинної діяльності обвинуваченого (обвинувачених), які безпосередньо

стосуються інтересів вищевказаних учасників; ч. 6 ст. 352 щодо права обвинуваченого допитувати свідка незалежно від участі захисника; ст. 351, 352 щодо заборони головуючому під час судового провадження знімати запитання обвинуваченому, свідку та потерпілому без заявлення відповідного протесту сторони кримінального провадження.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Моторигіна М. Г. Функції сторони захисту в змагальному кримінальному провадженні / М. Г. Моторигіна // Університетські наукові записки : часоп. Хмельниц. ун-ту упр. та права. – 2013. – № 1. – С. 347–351.
2. Моторигіна М. Г. Процесуальні гарантії забезпечення прав сторони захисту у змагальному кримінальному провадженні / М. Г. Моторигіна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – Харків, 2013. – № 2. – С. 120–125.
3. Моторигіна М. Г. Поняття, предмет та мета гарантій прав учасників кримінального провадження / М. Г. Моторигіна // Вісник Луганського університету внутрішніх справ. Спец. вип. – 2013. – № 3. – С. 9–13.
4. Моторигіна М. Г. Змагальний тип кримінального процесу [Електронний ресурс] / М. Г. Моторигіна // Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2013. – Вип. 1. – Режим доступу: <http://tlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/%D0%9C%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf>. – Заголовок з екрана.
5. Моторыгина М. Г. Уголовно-процессуальные полномочия стороны защиты в судебном производстве в суде первой инстанции в Украине и России / М. Г. Моторыгина // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2013. – № 11. – С. 69–73.
6. Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого / М. Г. Моторигіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2015. – № 1151, вип. 19. – С. 208–211.
7. Моторигіна М. Г. Попередній розгляд справи суддею / М. Г. Моторигіна // Юридична осінь 2011 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (9 листоп. 2011 р.). – Харків, 2011. – С. 421–423.
8. Моторигіна М. Г. Сутність кримінально-процесуальних функцій / М. Г. Моторигіна // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). – Харків, 2012. – С. 419–422.

9. Моторигіна М. Г. Позиція потерпілого при закритті кримінального провадження у зв'язку з примиренням сторін / М. Г. Моторигіна // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу» в рамках VII Всеукр. фестивалю науки 25 квіт. 2013 р. : 20 років НАПрН України. – Харків, 2013. – С. 318–321.

10. Моторигіна М. Г. Міжнародно-правові стандарти ефективного захисту / М. Г. Моторигіна // Юридична осінь 2014 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (14 листоп. 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 135–138.

11. Моторигіна М. Г. Поняття та ознаки сторони у кримінальному провадженні / М. Г. Моторигіна // Теорія і практика сучасної юриспруденції : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19–20 груд. 2014 р. : у 2-х ч. – Київ, 2014. – Ч. 2. – С. 99–103.

12. Моторигіна М. Г. Проблеми набуття особою статусу обвинуваченого / М. Г. Моторигіна // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 квіт. 2015 р.)]. – Одеса, 2015. – С. 64–66.

13. Моторигіна М. Г. Стандарти ефективного захисту у практиці Європейського суду з прав людини / М. Г. Моторигіна // Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза : Междунар. науч.-практ. конф. (27–28 марта 2015 г.). – Кишинев, 2015. – С. 105–108.

АНОТАЦІЯ

Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2016.

Робота присвячена вирішенню теоретичних і практичних питань, пов'язаних із участю сторони захисту в судовому провадженні в першій інстанції. Досліджено становлення та розвиток наукових думок і законодавчого закріплення поняття «сторона кримінального провадження». Спираючись на нові підходи законодавця щодо побудови кримінального процесу змагального типу, здійснено класифікацію учасників кримінального провадження. Розроблено авторське визначення поняття «сторона захисту в кримінальному провадженні», виокремлено її ознаки, надано функціональну характеристику. На підставі проведеного аналізу міжнародно-правових актів та практики ЄСПЛ виокремлено міжнародно-правові стандарти, які покликані сприяти реалізації права на захист у кримінальному провадженні та

забезпеченню його ефективності. Проаналізовано механізми виконання стороною захисту функції захисту в судовому провадженні в першій інстанції.

Враховуючи результати проведеного дослідження, узагальнення правозастосовної практики, практики ЄСПЛ, сформульовані науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання участі сторони захисту в судовому провадженні в першій інстанції.

Ключові слова: сторона кримінального провадження, захист, сторона захисту, учасники кримінального провадження, функція захисту, захисник у кримінальному провадженні, міжнародні стандарти ефективного захисту.

АННОТАЦІЯ

Моторыгина М. Г. Сторона защиты в судебном производстве в первой инстанции. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2016.

Работа посвящена исследованию теоретических и практических проблем, связанных с участием стороны защиты в судебном производстве в первой инстанции.

На основании проведенного исследования генезиса научных представлений и законодательного закрепления понятия «сторона уголовного производства» формулируются авторские определения понятий «сторона уголовного производства», «сторона защиты в уголовном производстве», а также выделяются их характерные признаки. В частности, под стороной защиты предлагается понимать предусмотренных УПК Украины участников уголовного производства, деятельность которых объединена общей целью и функциональной направленностью на опровержение подозрения и обвинения, установление невиновности или меньшей виновности подозреваемого, обвиняемого, обстоятельств, смягчающих наказание, исключающих уголовную ответственность или являющихся основанием для закрытия уголовного производства, освобождения лица от уголовной ответственности или наказания.

Основываясь на новых подходах законодателя относительно построения уголовного процесса состязательного типа, а также учитывая проверенный многолетней практикой критерий разделения лиц, принимающих участие в уголовном производстве в зависимости от выполняемых ими процессуальных функций, осуществлена классификация участников уголовного производства.

В диссертации с учетом проведенного анализа международно-правовых актов и практики ЕСПЧ выделены международно-правовые стандарты, призванные способствовать реализации права на защиту

в уголовном производстве и обеспечению его эффективности. Установлено, что в целом большинство международно-правовых стандартов эффективной защиты уже нашли свое непосредственное закрепление в нормах УПК Украины. Вместе с тем еще есть резервы для совершенствования, поскольку существуют стандарты, сформулированные ЕСПЧ в его прецедентах, которые не нашли своего отражения в нормах отечественного уголовного процессуального законодательства, что должно быть устранено законодательным путем.

Сформулированы предложения, направленные на совершенствование действующего уголовного процессуального законодательства, регулирующего участие стороны защиты в судебном производстве в первой инстанции.

Ключевые слова: сторона уголовного производства, защита, сторона защиты, участники уголовного производства, функция защиты, защитник в уголовном производстве, международные стандарты эффективной защиты.

SUMMARY

Motorygina M.G. The defense party in the trial proceedings of first instance. – Printed as the manuscript.

Dissertation for Candidate of Legal Sciences scientific degree, speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative and Search Activity. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2016.

The work is devoted to solving of theoretical and practical issues, related to participation of the defense party in the trial proceedings of first instance. Formation and development of scientific thought and legislative securing of the concept of “Party of the criminal proceedings” is studied. Guided by new legislator’s approaches concerning building of criminal procedure of adversarial type, classification of participants of criminal proceedings is made. The author’s definition of “The defense party in criminal proceedings” is developed, its features are singled out, functional characterization is given. The international legal standards that are designed to promote the right to defense in criminal proceedings and to ensure its effectiveness are singled out on the basis of analysis of international legal acts and the ECHR practice. Mechanisms of realization of defense functions by the defense party in the trial proceedings on first instance are analyzed.

Taking into account the results of the conducted research, generalization of enforcement practice, practice of ECHR, scientifically grounded proposals for improvement of the legal regulation of participation of the defense party in the trial proceedings of first instance are formulated.

Key words: party of the criminal proceedings, defense, defense party, participants of criminal proceedings, defense function, defense counsel in criminal proceedings, international standards of effective defense.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент А. Р. Туманяни

Підписано до друку 27.01.2016 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. – вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1428

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77